

Ponori Thewrewk Aurél 80 éves

A Magyar Csillagászati Egyesület örökös tiszteletbeli elnöke május 2-án ünnepelte nyolcvanadik születésnapját. Ebből az alkalomból tapasztalatairól, emlékeiről kérdeztük.

Hogyan, milyen körülmények között felt gyermekekora?

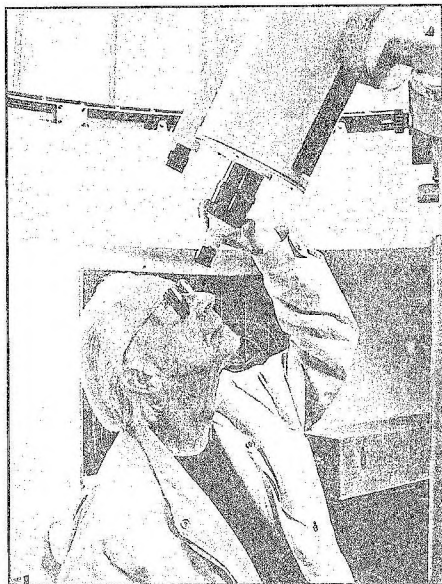
Körülményeink olyanok voltak, mint egy elszegényedett középosztálybeli családé. Szüleim megtanítottak arra, hogy a szalámi akkor a legfinomabb, ha nagyon vékony. Én tehát mindig borotvapenge vékony szeleteket láttam. Ebből már sejthettem volna, hogy nem áll a család túl fényesen. Egy kis lakásban töltöttem ifjúságom első tíz évét, melynek fénypontja a mindenkori szünetek idejére esett. Anyai nagyapámnak Csopak mellett, Paloznakon volt gyümölcsöse és szőlőbirtoka. Ott töltöttem, mint egy paradicsomkertben a szabadság napjait.

Allítólag még járnai sem tudtam, amikor nagyanyámtól azt kérdeztem ott, miből van a Hold és mi van mögötte. Egyikre sem tudott válaszolni, viszont alig voltam tíz éves, amikor kaptam tőle két Flammarion-könyvet. Azokat bújtam és elhatároztam, hogy én bizony elmegyek a Holdra. Ennek módját is kikutattam, és elhatároztam, hogy csillagász leszek. Ebben a tervemben segített egy osztálytársam, aki később Paloznakra költözött. Ott élte le utolsó éveit és visszaemlékeztem arra, hogy 10-től 14 éves korunkig, együtt csillagászokdtunk, sőt egy egy példányban megjelenő csillagászati lapot is szerkesztettünk. Biczó Tamás maga írta és maga is rajzolta újságunkat nagy kezűgyességgel. Különben építészmérnök volt, de mindig érdeklődött a csillagászat iránt. Ő rajzolta a könyveimbe is az ábrákat.

Én a csillagászat egzakt formáját választva a Pázmány Péter Tudományegyetem matematika-fizika szakos tanárképzőjébe jelentkeztem és „mellékesen” a csillagászatban is elmerültem. Ezt tanárain is honorálták, és amikor professzorunk, Wodetzky József nyugdíjba ment, én hivatalos státusba kerültem. Díjtalan gyakoronokként működtem 44-től kezdve 48/49-ig. Bejárhattam, kulcsom volt, használhattam az egyetemi csillagászati intézet könyvtárát és műszereit, de egy árva fillért nem kaptam, de a nyugdíjba már beszámított az ott töltött időm.

Kikkel találkozott az egyetemen? Kik tanították és kik voltak társai?

Olyan kiválóságok tanítványa lehettem, mint Fejér Lipót, aki a világ egyik első matematikusa volt. Nála szakvizsgáztam. Ha azt mondom, kitűnő eredménnyel, nem sokat mondtam, mert nagyon megértő, engedékeny és szelíd ember volt, nem nagyon buktatott senkit. Aki már végképp nem tudott egy árva szót sem kinyögni, an-

nál kissé fölemelte a hangját és azt mondta: „a kolléga úr azt hiszi, hogy én nem buktatok senkit. Pedig nagyon jól emlékszem, hogy 1917-ben is volt valaki, akinek elégtelent adtam”. Ez volt a negyvenes években.

Wodetzkyvel nagyon jó kapcsolatom volt, ő nagyon méltányolta, hogy én a csillagászat történetével foglalkoztam, Nyugdíjazása után egy-két évvel került oda Lassovszky Károly. Nem lehet az ő rovására írni, hogy a bibliai témákkal kapcsolatos doktori disszertációmát nem támogathatta. A zsidók kivonulásának időpontjáról és a palesztinai honfoglalás idejének csillagászati kronológiai meghatározásáról szólt. Lassovszky nem volt annyira járatos a napfogyatkozások számításában, hogy jót állt volna azért a pár száz napfogyatkozásért, amit én kiszámoltam és közöltem.

Tanárom volt Detre László is, aki asztrofizikát adott elő. Emlékezetesen szép és tartalmas órákat tartott Békéssy György, aki később Nobel-díjas lett.

Kevés évfolyamtársam volt, csillagász összesen három, közülük is egy a Műegyetemről járt be. Ábrázoló geometria szakos lett, de gyakorlatként a Sváb-hegyen több nyáron át dolgozott, sőt egy kisbolygót is felfedezett. Strommer Gyulának hívták. Másik társam ma egyik nesztora a magyar csillagásztársadalomnak, Guman István. Szóval mi hárman ültünk a Wodetzky-órákon, mint első évesek. Hátral néha idősebbek is megjelentek, olyanok, akik doktorálni akartak abból a témából, amelyet Wodetzky előadott. Közük volt Kulin György is

Az ismeretterjesztésben való részvétel Kulin hatására jött vagy már korábban is megvolt ez a szándék?

Ez egy érdekes kérdés, mert én csak azért vettem föl a tanárképzőt, hogyha történetesen nem tudok elhelyezkedni a csillagászatban, akkor legyen valami, amit föl tudok használni kenyérkeresetként. El kell még mondani, hogy amikor én elkezdtem foglalkozni a csillagászzal – lehettem 12–13 éves –, a család nem vette komolyan, hogy csillagász akarok lenni. Mert a csillagászat nem volt egy pálya, pláne nem kenyérkereső pálya. Amikor apám meghalt, a nagybátyám elvitte a svábhegyi csillagvizsgálóba azzal a nem is nagyon titkolt szándékkal, hogy engem ott lebeszéljenek. Tass Antal volt az igazgató, és amikor meghallotta, hogy mik a szándékaim, azt mondta: „Az érdeklődést nem szabad elfojtani”. Ezt én egy életre megjegyeztem, és nem is tudott semmi eltántorítani a csillagászzaltól azóta sem.

A háború sem?

Amikor az utolsó vizsgát 1944. szeptember végén letettem, szinte már másnap megjött a behívóm. Október 5-én vonultam be. A Horthy-féle kiugrási kísérlet, majd Szálasi hatalomátvétele arra készítetett, hogy másodmagammal szépen meglépjek. Minthogy a nemzetvezető – vagyis Szálasi – kiterjesztette a statáriumot az önkényes eltávolításra is, tisztában voltam azzal, hogy tettem „helyszíni felkoncolás” büntetését vonja maga után. Ez egyszerű fejbőlövést jelentett. De minthogy nem szöktem meg messze, visszavittek az alakulatomhoz. Csak arra vártak, hogy a társam is megkerüljön. Mire megkerült, a honvédelmi miniszter amnesztia-rendelete érvénybe lépett, és velünk szemben semmilyen retorziót nem lehetett alkalmazni.

A katonaságban még két újonckiképzésen estünk át, és mint fegyvertelen alakulatot március közepén Németországba vittek. Alig egy hónap múlva már annyira közel jött a nyugati front, hogy az alakulat elment, mi visszamaradtunk és elszöktünk az alakulattól. Ennek ellenére két hét múlva, éppen a születésnapomon az amerikaiak hadifogságába estünk. Ezt egy-két hónap múlva francia fogság követte. Egy nagy szabad téri táborban voltam, ahol 160 ezer hadifogoly sýnlődött fedél nélkül a szán-

tőföldeken. Ez a keserves állapot szeptemberig tartott, amikor mint francia hadifoglyot először Németországba, majd Nyugat-Franciaországba vittek. Mint az eléggé közismert, a francia hadifogság a hadifogságok között a legutolsó helyen szerepelt. A franciák, attól függetlenül, hogy nyugati kultúrállam polgárainak számítottak, és számítanak ma is, a foglyokkal nemigen bántak emberségesen, hogy ezzel az enyhe kifejezéssel éljek. Hadifogságom egy évnél valamivel tovább tartott, és akkor visszakérültem Budapestre. De ez az időszak sem tántorított el a csillagászat szeretetétől, talán ez is tartotta bennem egy kicsit a lelket.

Van néhány dolog, ami elvászthatatlan a Ponor Thewrewk névtől. Kezdjük a bibliai jelenségek iránti érdeklődésével.

A fogság alatt érdeklődve olvastam a nekem juttatott Bibliát, amelyben bizonyos jelenetek és leírások mögött csillagászati jelenségeket véltem fölfedezni. Megerősített ebben a véleményben, hogy hazajutva kezembe került egy akkoriban elhunyt magyar csillagásznak és egyiptológusnak a 19. század végén írott tanulmánya. Mahler Ede volt az, aki a Bibliában leírt kilencedik egyiptomi csapást, a sötétséget napfogyatkozással magyarázta. Időpontot is adott arra, mikor volt az exodus. Nem kellett ahhoz nagy számolási tudás, hogy az újabb csillagászati táblázatok alapján meggyőződjem arról, hogy Mahlert az általa használt táblázatok hamis eredményre vezették. Én egy másik időpontot hoztam ki. Megerősítve éreztem magam azáltal, hogy találtam egy 39 évvel későbbi napfogyatkozást, amit a Józsué-féle Nap-megállításal lehetett kapcsolatba hozni. De csak a 80-as években került a kezembe modern és megbízható elméleteken alapuló táblázatsor, amelynek alapján végleges időpontokat lehetett kihozni. Ezeket más, a Bibliával összefüggő csillagászati érdekességeket a kilencvenes évek elejére sikerült megszereznem. Akkor jelent meg a Csillagok a Bibliában című könyvem, ami az első, csillagásztól származó összefoglaló munka a 20. század eleje óta. Akkor jelent meg ugyanis Maundernak és Schiaparellinek egy-egy olyan munkája, amely a Biblia csillagászati vonatkozásaival foglalkozik.

A fogság után megmaradtam díjtalan gyakornoknak Lassovszky mellett. Amikor ő a Geofizikai Intézetbe került, én is kikerültem az egyetemi csillagászati tanszékről. Kénytelen voltam fölhasználni azt a bizonyos tanári oklevelet és négy évig tanárkodtam. Először egy polgári iskolában, aztán az átalakult általános iskolában, majd egy ipari tanuló iskolában. Általában szakrajtot, anyagismeretet, alkotmánytant és magyart tanítottam. De az utolsó évben rám bízta a fizikát is, úgyhogy az már nagyon kellemes időszak volt.

A tanítás és az ismeretterjesztés között nincs nagy különbség.

Nagyon szerettem tanítani, különösen a nem nagy képzettségű diákokat. Valahogy bele tudtam helyezkedni azoknak a gondolkodásmódjába, akiknek nem volt kellő ismeretük a szaktárgyak terén. Nagy örömet leltam benne, hogy meg tudtam nekik világítani azokat a kérdéseket, amelyeket azelőtt nem ismertek. Már akkor elhatároztam, ha csillagászzal fogok foglalkozni, akkor a tudást, amit megszereztem, tovább is adom. Meg akarom ismertetni másokkal is azokat a szépségeket, amiket én is megismertem.

1946 novemberében Kulin György megalapította a Magyar Csillagászati Egyesületet, amelynek székhelye 1947-től az Uránia Csillagvizsgáló volt. Csatlakoztam ehhez a mozgalomhoz, sőt az Egyesület egyik alelnökéként működtem. De mint tudjuk, a kommunisták a magánkezdeményezésből létrehozott társulatokat gyorsan fölszámolták, és a Magyar Csillagászati Egyesületet 1949-ben megszüntették. Kulint elbo-

csatották, még Budapest területén sem kaphatott állást, ezért Újpesten tanított, amely akkor még nem tartozott a fővároshoz.

Szerencsére 54-ben Kulint visszahelyezték, új lendületet kapott az Uránia is. Akkor én tulajdonképpen életpályát választottam, amikor Kulin mellett maradtam. Ő ugyanis összekülönbözött a szabadság-hegyi hivatalos csillagász vezetőséggel. Tulajdonképpen egy időre el is vágтам magam a hivatalos úttól, és így meg kellett maradnom az ismeretterjesztés útján.

Kulinnak valóban szüksége volt olyan társakra, akik az ismeretterjesztésben segítettek. Mellette maradtam akkor is, amikor állást változtatva a Tánácsics könyvkiadónál lettem felelős szerkesztő. Az is tartott jó 13–14 évig. Közben lehetősége volt Kulinnak, hogy igazgatóhelyettest állítson maga mellé az Uránia Csillagvizsgálóba. Engem választott ebbe „méltóságába”, ami persze nem jelentett anyagi előnyt, de jócím volt arra, hogy ne csak mint érdeklődő lehessenek az Urániában.

Ez az állapot egészen addig tartott, amíg Kulint nyugdíjba nem küldték. Ez történt 1975-ben, amikor lerakták a budapesti nagyplanetárium alapkövét. Ez az intézmény 1977 augusztusában nyílt meg és én, mint Kulin utóda, az Urániának és a Planetáriumnak is igazgatója lettem.

Két kérdés is felmerül ezzel kapcsolatban. Miért kellett Kulinnak nyugdíjba mennie és miért volt két intézmények ugyanaz az igazgatója?

Valóban két, egymástól hat kilométerre lévő intézet vezetője voltam. A délelőttöt az Urániában töltöttem, délután pedig a Planetáriumban voltam. Az Uránia Csillagvizsgálóban a gondolkodás eléggé eltért a TIT-estől, mivel a TIT a kommunista eszmék terjesztője volt. Megkívánta ezt az Urániától is, de hát a természettudományos alapok és a kommunista társadalomtudomány elég távol állt egymástól. Ezért állandó sűrűlőds volt a TIT között és az Uránia, vagyis a TIT főtitkára és Kulin között. És nem volt kétséges, hogy melyiknek van nagyobb hatalma. Alig várták, hogy Kulin 70 éves legyen és nyugdíjba küldhessék. Jobb híján engem neveztek ki igazgatónak, pedig én sem voltam párttag. Mivel nem találtak mást, így két intézménynek voltam egy időben igazgatója. Ez a kettősség furcsa volt az ide látogató külföldi szakemberek szemében, mert nem találtak rá indokot, de én sem.

Igen örültem annak, amikor engedtem a feleségem unszolásának és hatvan éves korom betöltése után már nem töltöttem be ilyen hivatalos állást, és foglalkozhattam mindazzal, amire addig nem volt időm.

Nekifeküdtem a bibliai kronológia és a bibliai csillagászati kérdéseknek, szerencsére tudtam szerezni számítógépet, amivel a fogvatkozások és egyéb csillagászati jelenségek számítása sokkal könnyebben, sokkal gyorsabban és sokkal nagyobb számban végezhető. Örülök, hogy ma is jó barátom a számítógép, még ha néha össze is vesszünk, mert neki is vannak hobbijai és elgondolásai, melyek nem mindig egyeznek az enyéimmel.

Ponori Thwerewk Aurél nevéől sokunknak a napóra jut eszébe. Honnan jött az érdeklődés?

Menjünk vissza Paloznakra, ahol velem volt anyám húgának fizikatanár férje. Őt is érdekelte a csillagászat, tőlem talán még több lendületet kapott, és elhatároztuk, hogy napórát készítünk. Elmondta a lényegét, és valóban alkottunk is egy napórát, ami mindmáig megvan, és természetesen működik is. Ekkor 16 éves lehettem.

Azóta is állandóan érdekelt az időmérés, és az órák kedvenc tárgyaim lettek. Amikor fogoly voltam Franciaországban, nagyon sok motozáson estünk át, és ha nem az

amerikaiak, akkor a franciák szabadítottak meg minket mindentől, ami olyan jellegű, amit általában csak az orosz katonákkal kapcsolatban szoktak emlegetni. Az amerikai katona éppúgy a csuklójától a könyökéig telerakta a karját órákkal, és természetesen a franciák is. Probléma volt, hogy mikor rendeljünk el ebéd- vagy kenyérosztást, ha egyszer nincs óra. Elhatároztam, hogy csinálok egy napórát. Mivel fél évig kovácslegény voltam a fogság alatt, összekalapáltam egy órát. Persze nem volt semmilyen táblázat, ami alapján tisztességesen megszerkeszthettem volna az óravonalakat, de kiagyaltam egy olyan módszert, ami ott az igen csekély lehetőségek között is eredményre vezetett. Egy távirópózna és annak az árnyéka, illetve az indiai kör segítségével jutottam a pontos észak-déli irány birtokába, mert hát nem lehet enélkül napórát működtetni. Sajnos nem hozhattam haza, hiszen nagy volt és nehéz, de a napórák iránti érdeklődés megmaradt. Talán az állatkerti óra volt a következő, amit csináltam. Van néhány ilyen köztéri óram, a magyar napóra katalógus elárulja helyüket.

Aki ismeri Ponori Thewrewk Aurélt, az a napóra mellett még valamit szokott megemlíteni. Én is csak annyit mondok: Egyiptom.

Szívem csücske. Talán 16 éves lehettem, amikor egyszer annyira elfogott a nyugtalanság. Éreztem, hogy valamivel kell foglalkoznom, de nem tudom, mi az. Óráig jártam a lakásban föl, s alá, és próbáltam rájönni, mi hiányzik. Annyira kegyetlen és fájó hiányérzet volt, hogy fogtam magam és a régi lexikonokban kezdtem lapozgatni, hátha megtalálom mi az. És az egyik oldalon ott láttam a hieroglifákat. Ez az! Attól kezdve szinte a csillagászatot háttérbe szorítva Egyiptommal kezdtem foglalkozni. Beszereztem könyveket, amikből meg lehet tanulni a hieroglifeket, Egyiptom és tudománya történetét. Bizony már haboztam, hogy ne nyergeljek-e át a csillagászatról az egyptológiára. Ez körülbelül ugyanúgy zajlott le nálam, mint Kákósy László professzornál, az egyptológia világhírű kutatójánál, csak fordítva. Őt kamaszkorában meglegyintette a csillagászat szele. Aztán mindenki választott, de ha ő lemegy Egyiptomba, magával viszi a távcsövet és derült estéken az érdeklődőknek mutogatja a Jupiter-holdakat, én pedig olvasgatom a hieroglifeket. Valami hallatlan boldogsággal töltött el az a négy hét, amikor egy csillagászat-történeti expedíció keretében a saját szememmel láthattam azokat az alkotásokat, amiket addig csak képen. De nem bántam meg, hogy nem lettem egyptológus és örülök annak, hogy sikerült a csillagászati kronológia útján régi dolgokat többek között Egyiptomot és a csillagászatot egészebe foglalni.

Aurél bácsi nevétől a Magyar Csillagászati Egyesület is elválaszthatatlan. Össze lehet-e hasonlítani a régi és a mostani MCSE-t?

Amikor 1988-ban arra gondoltunk, hogy meg kellene újítani azt a bizonyos Magyar Csillagászati Egyesületet, az akkori célokat tekintve rájöttünk, hogy ez ma már kevés. Mindaz, amit Kulín mondott, 40 évvel később is helyes maradt, de nem volt már elegendő. Meg akartuk valósítani a Magyar Csillagászati Egyesületet, de egy szinttel följebb. Jobb híján engem választottak az 1989 elején újjáalakuló Magyar Csillagászati Egyesület első elnöknek, bár Kulín akkor még élt, és az MCSE első, alakuló ülésén még részt is vett. Akkor én sem gondoltam volna, hogy tíz év alatt hová fejlődik a Magyar Csillagászati Egyesület, de általában az amatőr csillagászat, és az egész csillagászat. Azok a kutatások, módszerek, amelyek azóta kialakultak, 89-ben még nem látszottak. Ilyen például a CCD. Legfeljebb arra gondoltunk, hogy még finomabb szemcséjű, még érzékenyebb fotólemezeket használunk. Ma már nem kell fotólemez,

mert mindenütt elektronikus a képrögzítés. Erre valóban nem gondoltunk és arra sem, hogy ezeket a módszereket az amatőrök fogják használni. Amatőr eszközökkel és amatőr lehetőségekkel olyan képeket készítenek, amelyeket egy-két évtizeddel előttről hivatásos nagy csillagvizsgálók nem tudtak létrehozni.

Boldogan látom az eredményeket. Az egyesület folyóirata, a Meteor párját ritkítja az egész világon. Meg lehet nézni, mivé fejlődött 30 év alatt. Én nagy örömmel és nagy elégtétellel veszem kézbe mindegyik számát.

Hogyan összegeznéd első 80 évét?

Ha valamire az életben büszke lehetek, akkor arra a talán 17 évre, amikor az Urániában a keddi szakköröket vezettem. Kéthetenként tartottam foglalkozásokat. A fiatalok nem valamilyen témát hallgattak a vezetőtől vagy egy kijelölt előadótól, hanem feladatot kaptak, amit ki kellett dolgozni, és arról beszámolni nyilvános előadás keretében. Legalább 25 olyan fiatal nevelődött ki a körből, akik csillagászatban vagy rokontudományokban vitték valamire. Például Szabados László, aki utódomban lett az MCSE elnökeként, Kelemen János szintén a Svábhegyen van. Őt annak idején úgy kellett rászorítani, hogy kidolgozzon egy témát és azt előadja. Ma pedig kiváló előadó és jeles tudós. Nagy Sándor Pencen a Kozmikus Geodéziai Observatóriumban dolgozik, Gesztesi Albert a Planetárium igazgató-helyettese. De megemlíthetném Holl András, Szécsényi-Nagy Gábor és Tihanyi László nevét is.

Az, hogy az ember nyolcvan évet megér, véletlenek hosszú sorozata. Volt néhány olyan alkalom, hogy az Élet berekeszthette volna működésemet. Hogy nem tette, azt én véletlennek tekintem, nem különösebb kegynek és legkevésbé érdemnek. És azt, hogy valaki megemlékezik erről, igazságtalanságnak tartom.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: TRUPKA ZOLTÁN

Az MCSE Csillagásztörténeti Szakcsoportja, a szombathelyi Gothard AmatőrCsillagászati Egyesület és az Armilla Kutatócsoport 2001 augusztusában csillagásztörténeti konferenciát szervez Szombathelyen,

A magyarországi csillagászat ezer esztendeje címmel.

A konferencia időpontja: 2001. augusztus 24–26.

A konferencia helyszíne: Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, Ady Endre tér 5. Az előadások sorrendjét és összefoglalásait a Programfüzet tartalmazza. A Programfüzetet azok számára küldjük ki postán, akik részvételüket július 31-ig bejelentik.

Az előadások nyilvánosak.

A szállás kb. 1000 Ft/éjszaka/fő, mely összeg a helyszínen fizetendő. Reggeli és ebéd egyénileg, a Programfüzetben feltüntetjük az étkezésre javasolt vendéglátó helyeket.

A közös vacsora a helyszínen fizetendő.

A részvételt, ill. a szállásigényt kérjük július 31-ig bejelenteni az alábbi címen:

Bartha Lajos, 1023 Budapest, Frankel Leó út 36., tel.: (1) 326-0074

Kérjük, hogy akik előadást vagy beszámolót kívánnak tartani, közöljék azt a fenti címen, az előadás tárgyának néhány soros összefoglalását mellékelve.

(Az előadások időtartama 15 perc, a beszámolóké 10 perc.)